

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 26 Volume: 6 Issue: 26

Bahar 2013 Spring 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KAZAK TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ OLAN BATTALNÂMELERİN TESPİTİ VE TINIŞLIKOĞLU'NUN BATTALNÂMESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

WRITTEN "BATTALNAME" S IN TURKIC KAZAKH AND A REVIEW OF
"TINYSHLYKOULU'S BATTALNAME"

Nurullah CİCİOĞLU*

Öz

Battal Gazi, İslamiyet'in yayılma sürecinde Emevî-Bizans savaşlarında büyük kahramanlıklar gösteren bir Müslüman komutandır. Türklerin Anadolu'yu fethinden sonra yoğunlaşan Türk-Bizans mücadeleleri sürecinde de Türklerin kendilerinden önce aynı duygu ve amaçlarla verilen mücadelelerin bu unutulmaz kahramanını sembolleştirdikleri görülür. Onun tarihî-menkıbevî kişiliği etrafında meydana gelen menkıbeleri ihtiva eden Battalnâme, Türk epik destan geleneği zemininde teşekkül eden İslâmiyet sonrası dönem destanlarının en yaygın örneği olarak ayrı bir önem kazanır.

Seyyid Battal Gazi destanı Anadolu'da teşekkül eden ilk Türk destanıdır. Bu destan, XI-XII. yüzyıllardan itibaren yazıya aktarılmaya başlanmış, muhtelif tarihlerde yazılan metinlerini içeren manzum ve mensur birçok nüshası günümüze ulaşmıştır. Yaptığımız araştırmalarda bu destanın yayılma alanının sadece Anadolu ile sınırlı kalmadığı, Türk dünyası coğrafyasını kapsayan bir yayılma alanına sahip olduğu tespit edilmiştir. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tataristan'da bu destanın Anadolu'da yazılan nüshalarından başka Türkçenin farklı lehçeleriyle yazılmış metinlerini içeren birçok nüshasının mevcut olduğu anlaşılmıştır.

Bu çalışmada Seyyid Battal Gazi destanının Kazak Türkçesiyle oluşturulmuş metinlerini ihtiva eden elyazması ve basma nüshaları hakkında bilgi verilmiş ve tespit edilenler arasında hacim ve kapsam bakımından öne çıkan Tınışlıkoğlu nüshası ile ilgili bir inceleme sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Battal Gazi, Battalname, Destan, Menakıbname.

Abstract

Battal Gazi is a Muslim commander showing great heroism in Umayyad-Byzantine wars in the process of spreading Islam. During intensifying Turkish-Byzantine struggles after the conquest of Anatolia by the Turks, it is seen that this unforgettable hero was symbolized in the struggles of the Turks with the same feelings and purposes like their ancestors. Containing epics occurring around the personality of his historical-epic story "Battalname" gains a special importance as an example of the most common post Islamic legends which are formed on the basis of Turkish epic saga tradition.

Seyyid Battal Gazi is the first Turkish epic that emerged in Anatolia. This epic began to be transferred to writing starting from the 11-12th century and many copies of the epic which were written on various dates in verse and prose have survived to the

* Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.

present day. In our study, it was determined that the span of this epic is not limited only with Anatolia, it has a span of all Turkish world geography. It was revealed that many other written copies of the epic in different Turkish dialects are available in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tatarstan, different from the written copies of Anatolia.

In this study, information was given about the epic of Seyyid Battal Gazi which contains the texts of the Kazakh Turkic manuscripts and printed copies and among those identified ones a review about Tynyshlykoulou copy (Tınışlıkoğlu) that is prominent in terms of the volume and scope was presented.

Keywords: Battal Gazi, Battalname, Epic, Menakıbnâme.

Giriş

İslâm dünyasında tasavvuf geleneğinin belirli bir olgunluğa erişmesinden sonra yaygınlaşan menakıbnâmeler, “genel olarak herhangi bir tarikata mensup bir velînin menkabelerini ihtiva eden eserler” olarak tanımlanmıştır. Türklerin İslamiyet’i kabulü ve tasavvuf cereyanlarından etkilenmeleri ile Türk edebiyatında da görülmeye başlanan bu tür eserlerin ortaya çıkmasında tasavvuf cereyanının yanı sıra Türk destancılık geleneğinin ulaştığı seviye de büyük ölçüde etkili olmuştur (Ocak, 1997: 36-42). Menakıbnâmelerde İslâmiyet öncesi dönemin inanışlarına ve Türk epik destan geleneğine ait birçok motifin bulunması, her iki türün kahraman tipinde görülen benzerlikler ve olağanüstü unsurlara fazlaca tesadüf edilmesi bu eserlerin “halk destanı” olarak kabul edilmesi neticesini doğurmuştur (Köprülü, 2004: 280; Ocak, 1992a: 207). Bu sebeple bahse konu eserler edebî tür bakımından “menakıbnâme” olsa da destan türü ile ilgili tasniflerde “İslâmiyet sonrası dönem destanları” arasında yerini almıştır (Çobanoğlu, 2003: 53).

Battalnâme, epik destan geleneği zemininde teşekkül eden menakıbnâmeler içerisinde kendisinden sonra yazıya aktarılan Danişmendnâme ve Saltuknâme’ye öncülük ve kaynaklık etmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Anadolu’daki Türk fütuhatının meydana getirdiği eserler “Seyyid Battal” destanı ile başlamış ve ikinci bir daire olarak Danişmendnâme ile devam etmiştir (Köprülü, 2004: 280). Battal Gazi, İslamiyet’in yayılma sürecinde Emevî-Bizans savaşlarında büyük kahramanlıklar gösteren bir Müslüman komutandır. Türklerin Anadolu’yu fethinden sonra yoğunlaşan Türk-Bizans mücadeleleri sürecinde de Türklerin kendilerinden önce aynı duygu ve amaçlarla verilen mücadelelerin bu unutulmaz kahramanını sembolleştirdikleri görülür. Onun tarihî-menkıbevi kişiliği etrafında meydana gelen menkibeleri ihtiva eden Battalnâme, Türk epik destan geleneği zemininde teşekkül eden İslâmiyet sonrası dönem destanlarının en yaygın örneği olarak ayrı bir önem kazanır.¹

Battalnâme, kahramanı Türk olmamasına ve Müslüman Araplarla Bizanslıların mücadelelerini konu edinmiş olmasına rağmen İslam adına verilen mücadeleleri anlatması ve konusunun yeni Türk yurdu olan Anadolu’da geçmesi sebebiyle Türkler tarafından benimsenmiş ve bir Türk destanı olarak ortaya çıkmıştır. Battal Gazi’nin bir Türk destan kahramanına dönüşme sürecini Ocak şöyle özetler: “Türkler Anadolu’ya geldikleri zaman, onun kahramanlık menkibeleriyle karşılaştılar ve kendisine büyük bir hayranlık duydular. Bu sebeple onun bir Emevî komutanı ve bir Arap gazisi olduğunu unutarak menkibelerini yeni bir yorumla ele aldılar ve Battalnâme denilen büyük destanî romanı meydana getirdiler. Bu suretle Anadolu’yu fethetmiş Müslüman bir Türk kahramanına dönüşen Battal Gazi’ye, muhtemelen XIII. yahut XIV. yüzyılda bir de seyyidlik pâyesi uygun görülerek Peygamber soyuna bağlandı.” (1992b: 187). Bu destanın bu kadar benimsenmesinde Türklerin Anadolu’ya

¹ Seyyid Battal Gazi’nin tarihi ve menkıbevi kişiliği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Boratav, 1993; Köksal, 1984; Say, 2009; Öz, 2000).

yerleştikten sonra daha çok Bizans'a karşı mücadele vermesinin ve Haçlı Seferlerinin Müslüman Türklerde oluşturduğu dinî hassasiyetin etkili olduğu söylenebilir.

Köprülü'nün verdiği bilgiye göre, "XII-XIV. asırlardaki Anadolu gazileri, cihada giderken, Abu Müslim, Battal Gazî gibi hatıraları Anadolu Türkleri arasında daima yaşayan, İslâm kahramanlarına ait oldukları rivayet edilen *gazi bayrakları* taşıyorlardı." (Barthold ve Köprülü, 2004: 203). Bu bayrakların, esasen, bahsi geçen gazilerle ilgili menkıbeleri hatırlatarak askere cesaret vermek amacıyla kullanılan semboller olduğu düşünüldüğünde bu bayrakların hatırlattığı menkıbeler de savaşa hazırlanma safhasında askeri motive eden ve savaşın kutsal amacını hatırlatan epik anlatılara dönüşür. Bu epik anlatılar da -bu yönüyle- "velînin müridlerinin yetişmesi ve dolayısıyla tarikatın bütünlüğünü sağlamak", "velînin ve tarikatının propagandasını yapmak" (Ocak, 1997: 36) gibi amaçlarla yazılan menakıbnâmelerden ayrılarak epik destan geleneği içerisinde yer alan *tarihî destanların* ordugâhlarda ve kışlalarda icra edilmek suretiyle yerine getirdikleri "askerin moralini yüksek tutmak, onları savaşa hazır hale getirmek" (Çobanoğlu, 2003: 88) gibi işlevleri üstlenmişlerdir.

Seyyid Battal Gazi menkıbeleri Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeleri ve Avrupa'ya yürümelerini kapsayan gazalarla dolu bir tarihî süreçte destanlaşarak bu yeni işlevi yerine getiren en yaygın eserdir. Köprülü'nün belirttiği gibi, "Anadolu serhadlerindeki kuvvetli hayatın yarattığı destanî edebiyat 'tarihî' bir esasa dayanan kahramanlık menkıbelerinden mürekkeptir ki, bunun en eski ve en belirgin örneği ve -yalnız Anadolu'da değil diğer Türk memleketlerinde de- en yaygın mahsulü 'Seyyid Battal Gâzi' menkıbesidir." (2004: 277). Türk dünyasının farklı coğrafyalarında bu menkıbelere tesadüf edilmesi onun yayılma alanının sadece Anadolu ile sınırlı kalmadığını ortaya koymaktadır. Doğu Türkistan'da bulunan Aksu şehrinde (Köprülü 2004: 278) ve Özbekistan'ın Taşkent şehri yakınlarında (Tsoy ve Aşirov, 2003: 101) Seyyid Battal Gazi'ye ait olduğuna inanılan mezarların bulunması, onun menkıbelerinin yaygınlığının bir neticesi ve aynı zamanda göstergesidir. Ayrıca Battalnâmenin Türkiye dışında² Azerbaycan, Kazakistan, Tataristan, Kırgızistan ve Özbekistan'da tespit ettiğimiz, Anadolu Türkçesinin yanında farklı lehçelerle meydana getirilmiş metinlerini ihtiva eden çok sayıda nüshasının bulunması menkıbelerin yaygınlığı konusunda daha somut neticelere ulaşmamızı sağlamıştır.

Seyyid Battal Gazi destanının Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Muhammed Fuzuli Elyazmaları Enstitüsünde bir adet elyazması ve üç adet taşbasması nüshası³, Kazan Devlet Üniversitesi Fennî Kütüphanede (Yazma Eserler Kütüphanesi) Anadolu Türkçesiyle yazılmış altı adet⁴ ve Kazak Türkçesiyle yazılmış bir adet elyazması nüshası⁵, Kazakistan İlimler Merkez Kütüphanesi ve Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Kütüphanesinde Kazak Türkçesiyle yazılmış sekiz adet elyazması ve iki adet matbu nüsha ile Anadolu Türkçesiyle

² Battalnâme ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda bu destanın Anadolu'da yazılmış olan ve günümüzde muhtelif kütüphanelerde bulunan birçok nüshası hakkında bilgi verilmiştir (Köksal, 1984; Say, 2009; Demir ve Erdem, 2006). Bu sebeple bunlar hakkında bilgi tekrarı yapılmayarak bahsi geçen araştırmalarda bulunmayıp bu çalışmanın çerçevesine dâhil olan Türki cumhuriyetlerdeki nüshalardan tespit edilenler burada verilmiştir.

³ Aybeniz Rahimova, bunlardan "Bakü elyazması" olarak adlandırdığı nüsha üzerine yaptığı çalışmada diğer nüshalarla ilgili bilgiler de vermiştir (Rehimova, 2009: 22-24).

⁴ Birsal Oruç, Kazan Devlet Üniversitesi Fennî Kütüphanede (Yazma Eserler Kütüphanesi) bulunan Türkçe yazma eserlerle ilgili katalog çalışmasında "Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi Dönemi Elyazmaları" başlığı altında "Menâkıb-ı Seyyid Battal Gazi" adıyla üç adet ve "Kıssa, Hikâye, Latifeler (Tatar Edebiyatı)" başlığı altında "Seyyid Battal Kitabı", "Kıssa-i Seyyid Battal Gâzi", "Seyyid Battal Gâzi Kıssası (Tatar Elyazması)" adlarıyla üç adet olmak üzere toplam altı Battalnâme kaydetmiştir (Oruç, 1998). Ancak yaptığımız incelemede, "Tatar edebiyatı" ürünü ve "Tatar Elyazması" olarak kaydedilen üç eserin de Anadolu Türkçesiyle yazılmış elyazması Battalnâme nüshaları olduğu anlaşılmıştır. Birbirinden farklı metinleri ihtiva eden bu nüshaların Kazan'da bulunması, o dönemde Anadolu Türkçesiyle yazılan birçok eserin bu bölgeye ulaştığı ve okunduğu konusunda mevcut bilgileri tasdikler niteliktedir. Bu Battalnâme nüshaları Kazan bölgesine iki şekilde İstanbul'dan ve Buhara yoluyla ulaştığı düşünülmektedir (Gordlevskiy, 1941: 48).

⁵ Mevlekey Cumaşkoğlu'nun kaleme aldığı ve daha sonra iki kez Kazan'da basılan eserin elyazması nüshası halen Kazan İlimler Merkez Kütüphanesinde bulunmaktadır ve 1289 numara ile kayıtlıdır. Bu eserle ilgili ayrıntılı bilgi "Kazak Türkçesiyle Yazılmış Battalnâmeler" başlığı altında verilmiştir.

yazılmış iki adet elyazması nüshası⁶, Kırgızistan Milli İlimler Akademisi Elyazmaları Arşivinde Kırgız Türkçesiyle yazılmış bir adet elyazması nüshası (Cicioğlu, 2011), Özbekistan Bilimler Akademisi Birunî Şarkiyat Enstitüsü Elyazmaları Arşivinde Özbek Türkçesiyle yazılmış beş adet elyazması nüshası⁷ mevcuttur.

Bu bulguların değerlendirilmesi sonucunda Seyyid Battal Gazi destanının Anadolu'da teşekkül etmesinden ve yazıya geçirilmesinden sonra Türk dünyasının farklı coğrafyalarına yayıldığı ve farklı lehçelerde sözlü ve yazılı metinlerinin oluştuğu, daha sonra bu metinlerin de elyazması ve basma nüshalar halinde yayılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Ocak, Battalnâmenin Anadolu dışındaki Türkler arasında da sevilmiş, yazılıp okunmuş olmasını onların XIX. yüzyılda Rus işgali altında kalmasına ve verilen mücadele sürecinde bu menkıbelerle teselli bulmalarına bağlar (Ocak, 1992a: 206-208). Battalnâmenin de aralarında bulunduğu dinî ve millî duyguları besleyen eserler, işgal ve saldırılar karşısında halka teselli olmakla birlikte onların manevî tacizler karşısında da olabildiğince az zarar görmesini sağlamıştır. Nitekim bu eserlerin halkın maneviyatına oldukça tesir ettiği ve Rus misyonerlerin çalışmalarını olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir (Togan, 1981: 492).

Görülen odur ki Türklerin Anadolu serhadlerindeki mücadele sürecinde askeri gazâlara hazırlama ve gazâlarda askere moral verme işlevini yerine getiren Seyyid Battal Gazi destanı, Rus istilâsı sebebiyle zor durumda bulunan Orta Asya Türklerine de verdikleri mücadele sürecinde bir moral ve teselli kaynağı olmuştur.

Kazak Sahasında Battalnâmelerin Yazılma Süreci

"İdil-Ural bölgesinde ötedenberi Çağatay Türkçesi ile Osmanlı Türkçesi birlikte kullanılmış, hatta ikisinin karışımından meydana gelen bir bölge Türkçesi meydana gelmiştir." (Maraş, 2002: 304). Çağatay Türkçesi ile yazılan eserlerin etkisiyle bu "şive"nin ağırlıklı olarak kullanılması XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı Türkçesiyle yazılan *Muhammediye*, *Marifetnâme*, *Altıparmak*, *Seyyid Battal*, *Fuzulî Divanları*, vb. eserlerin bölgede yayılmasına kadar devam etmiştir. Bu eserlerin yayılması, Ceditçilik hareketinin öncülerinin XX. yüzyıl başlarında giriştikleri "dilde birlik" arayışları çerçevesinde Osmanlı Türkçesinin ortak dil olması yönündeki fikirlere de zemin hazırlamıştır (Maraş, 2002: 305). 1905'te Rusya'da meşrutiyetin ilân edilmesinin ardından kısmî hürriyetler kazanan bölge Türkleri, Çarlık hükümetinin baskılarına ve Ortodoks misyonerlerin aksi yönde faaliyetlerine rağmen, 1905-1917 yılları arasında yüzden fazla gazete ve dergi çıkarmış, binlerce tercüme ve telif risâle basmış, ancak Bolşevik ihtilâli ile bu süreç akamete uğramıştır (Maraş, 2002: 310).

Bolşevik ihtilâline kadar devam eden bu süreçte Kazak yazarlar da edebiyatta yeni kullanılmaya başlayan Kazak lehçesini "İslâmiyet'in neşrine ve Kazaklarda yaşayan millî Türk ananelerinin muhafazasına" hizmet ettirmiştir (Togan, 1981: 492). Bu amaçla evvela Şark edebiyatı yazılı ürünlerinin tercümeleri ve Kazak halk şairleri tarafından derlenen eserler Kazan, Taşkent, Petersburg, Astrahan, Orenburg, Troitske, Omsk şehirlerinde basılmak suretiyle çoğaltılmıştır. Bu süreç Kazak Türkçesiyle yeniden yazılmış ilk Şark edebiyatı eseri olan "*Seyfulmalik*"in 1807 yılında basılmasıyla başlar (Azibayeva, 1990: 12). Ancak bu eserlerin bu tarihlerden önce de sözlü icralar ve elyazması nüshalar aracılığıyla bu coğrafyada yayıldığı ve yaşadığı düşünülmelidir.

Türk-İslâm medeniyetinin ortak eserleri olarak adlandırabileceğimiz bu eserler, evvela dönemin eğitim kurumları olan medreselerde öğrenim gören kişiler tarafından okunarak yayılmış ve "akın-jırav" denilen halk şairleri tarafından Kazak Türkçesiyle sözlü olarak icra edilmiştir. Bu eserlerden bazıları yazılı kaynaklardan faydalanmak suretiyle Kazak Türkçesine

⁶ Kazakistan nüshaları ile ilgili ayrıntılı bilgi "Kazak Türkçesiyle Yazılmış Battalnâmeler" başlığı altında verilmiştir.

⁷ Seyyid Battal Gazi destanının Özbekistan nüshaları ile ilgili bilgi Özbekistan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Elyazmaları Arşivi katalogunda verilmiştir. (Sobraniye Vostochnıh Rukopisem, c.II. Taşkent, 1954; c.VII. Taşkent, 1968). Burada nüshalar tanıtılırken "Orta Asya'da tanınan Türk kahramanlık romanının efsanevi bahadırı Seyyid Battal anlatısının Özbek versiyonu" ifadeleri kullanılmıştır. Bu nüshalardan bazıları XIX. yüzyılın birinci yarısında, bazıları ikinci yarısında yazılmıştır.

aktarılmış, bazıları ise sözlü icraların yeniden derlenmesiyle önce elyazması olarak daha sonra da bahsedilen merkezlerde basılarak çoğaltılmıştır. Böylece bir eserin halk şairleri tarafından Kazak Türkçesiyle yeniden yazılmak veya derlenerek yazıya aktarılmak suretiyle birçok metni ortaya çıkmıştır. Ancak bu eserleri Kazak Türkçesiyle yeniden oluşturan halk şairleri, bunu yaparken eseri kendi dönemlerinin ve geleneklerinin özelliklerine uygun hale getirdikleri için bu yeni metinler birer tercüme olmaktan uzaktır. Kazak “akın”ları için kendisinden önce anlatılan bir destanı, aynen tekrar etmeden yeni bir söyleyişle anlatmak eskiden beri devam eden bir gelenektir (Subhanberdina, 1986: 6). Nitekim bu dönemde Şark klasiklerinden tercüme edilen tahkiyeli eserlerdeki karakterlerin, eserin aslından farklı olarak, “göçebe Türk-Kazak tipinde” olması (Togan, 1981: 492) da bu geleneğin etkisiyle ortaya çıkan bir durumdur.

XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında Kazak edebiyatına dâhil edilen Şark edebiyatı ürünleri arasında yer alan tahkiyeli eserler, Kazak destanlarıyla ilgili tasniflerde konularına göre sınıflandırılarak “*Leyla ile Mecnun*”, “*Tahir ile Zühre*”, “*Yusuf ile Züleyha*” gibi eserler “âşıklık destanları” ve “*Salsal*”, “*Zarkum*”, “*Seyitbattal*” gibi destanlar da “dinî kahramanlık destanları” olarak adlandırılmıştır (Azibayeva, 1990: 25). “Dini destanlar”, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarında Kazan, Ufa, Taşkent şehirlerinde bulunan matbaalarda basılmış, Kazak halkı arasında “kissa, hikaya, dastan” adlarıyla yayılmıştır. Bu eserlerin “kıssahan” adı verilen destan anlatıcılarının repertuarında oldukça geniş yer tuttuğu bilinmektedir (Alpısbayeva, vd. 2005: 293). Bu eserler aynı dönemde “hattat” adı verilen derleyiciler tarafından yazıya aktarılmıştır. Bütün Türk halklarında ortak duygu ve düşünceleri yansıtan bu eserler son seksen yıl içerisinde siyasi sebeplerle halka unutturulmuştur (Berdibay, 2005: 332-348). Bu unutturma sonucu o dönemde halk arasında “kıssahan”ların sözlü icraları yoluyla yayılan bu eserlerden geriye sadece “hattat”ların derleyerek yazıya aktardığı elyazması nüshaları ve o dönem başlatılan yoğun matbuat faaliyetleriyle basılan nüshalar kalmıştır.

O dönem halk arasında oldukça rağbet görmüş olan “dinî destanlar” içerisinde Seyyid Battal Gazi destanına ayrı bir önem verildiği bilinmektedir (Beysenbayeva, 2004: 91-92). Kazak halkının Seyyid Battal Gazi menkıbelerine duyduğu ilgi ve beğenin bir göstergesi de bu menkıbelerin anlatıldığı metinlerin sayı ve hacim bakımından oldukça geniş yer tutmasıdır. Ahmed-i Yesevî ve onun temsil ettiği tasavvuf geleneğinin bu durumun ortaya çıkmasında birinci derecede etkili olduğu kanaatindeyiz. Kazak Türkçesiyle yazılan Battalnâmeler içerisinde hacim ve muhteva bakımından en geniş eser olan Tınışlıkoğlu metninin girişinde yer alan dizelerden de anlaşıldığı gibi bu destan, evliyalar ve özellikle de Ahmed-i Yesevî etrafında oluşan menkıbe geleneğinin bir ürünü olarak görülmektedir. Eserin giriş bölümünde münacat olarak adlandırabileceğimiz bir kısım ve takip eden dörtlüklerde ise Peygambere salâvat ve bunun faziletleri üzerinde durulmuştur. Daha sonraki kısımda ise evliyalardan ve hususen Hoca Ahmed-i Yesevî’den bahsedilir:

*Bayan kıldım evliyelerden manakıbtı,
Ümit etip onlardan şapağattı.
Jane de bayan kıldım Koca Ahmetti,
Telibter oqısın dep ol nazımdı. (M.T.45-48)*

Beyan kıldım evliyalardan menâkıbı,
Ümit edip onlardan şefaati
Ve beyan kıldım Hoca Ahmed’i,
Talebeler okusun diye o nazmı.

Eserde olay anlatımı -Anadolu nüshalarında olduğu gibi- Hz. Peygamber’in sahabelerden Abdulvahab ile Rum diyarı hakkında konuşmaları, Cebrail’in ona bu diyarın Müslüman olacağını müjdelemesi ve bunu gerçekleştirecek olan Seyyid Battal’ı haber vermesiyle başlar. Daha sonra Hz. Peygamber Abdulvahab’a bazı emanetler vererek bunları Seyyid Battal’a ulaştırmasını ister. Abdulvahab da Hz. Peygamber’den iki yüz yıl sonra Malatya şehrine gelerek Seyyid Battal’ı arayıp bulur ve emanetleri ona iletir. Battalnâmede yer alan bu motif, benzer biçimde Hz. Peygamber’in Arslan Baba’ya emanet bir hurma vererek bunu Ahmed-i Yesevî’ye iletmesini istemesi ile ilgili menkıbede de görülmekte (Köprülü, 2009: 58; Altınok, 2001), ayrıca Ahmed-i Yesevî’nin de Seyyid Battal gibi Hz. Ali soyundan geldiği kabul edilmektedir (Alpısbayeva, vd. 2005: 294). Destanın Kazak sahasında bu kadar ilgi görmesi ve

farklı metinleri ortaya çıkacak kadar beğenilip yayılmasında bu menkıbelerin ve inanışların etkili olduğu muhakkaktır.⁸

Orta Asya'da İslamiyet'in yayılması sürecini büyük ölçüde yönlendiren tasavvuf geleneğinin Seyyid Battal Gazi destanının yayılma alanı ve süreci ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Kazak Türkleri arasında hâlen devam eden inanışlara göre kendilerini "Seyyid", yani Peygamber neslinden kabul eden "Kocalar" (Hocalar)⁹, şecerelere göre farklı kollara ayrılır. Bu kollardan biri olan "Karahanlı Hocalar" Doğu Türkistan'da İslâmiyet'in yayılmasında önemli rol oynayan Abdurrahim Bab neslinin devamıdır. "Hocalar"ın kabulüne göre Abdurrahim Bab İslâm dinini yaymak amacıyla Kaşgar'a gelip hanlık kurar ve İslam ilimlerine vâkıf olması ve âdilliğinden dolayı "Tabğaş Satuk Buğra Karahan" adıyla anılır. Onun soyundan gelenler, "Seyyid" sayılmakta ve "Karahanlı Hoca" olarak adlandırılmaktadır (Sattaruli, 2007). Tecibay Nurmatov'un elyazması şeceresine göre Abdurrahim Bab, Seyyid Battal Gazi'den iki kuşak sonra gelmektedir ve Seyyid Battal Gazi de Hz. Ali'nin dördüncü kuşaktan torunu olarak gösterilir:

1. Hazreti Ali Murtaza
 2. Muhammed ibnü'l-Hanafiya¹⁰
 3. Abdü'l-Fattah ve Abdü'l-Mannan
 4. Abdü'l-Fattah'tan Abdü'l Cabbar, Abdü'l-Mannan'dan Seyyid Battal Gazi.
- (...)

Köprülü'nün Sayramlı Molla Musa'nın tarih kitabına dayanarak verdiği bilgilere göre, Doğu Türkistan'daki Aksu şehrinde mezarı bulunan ve Battal Gazi namıyla bilinen İmam Abdurrahman Alevî, Muhamed Hanefî'nin dördüncü kuşaktan torunudur (2009: 86). Görüldüğü gibi, Doğu Türkistan kaynaklı bu bilgi, yukarıdaki Kazak şecerelerindekilerle örtüşmektedir. Yine Köprülü'nün verdiği bilgilere göre Ahmed-i Yesevî Doğu Türkistan'da bulunan Aksu şehri yakınlarındaki Sayram kasabasında doğmuştur ve Bektâşî geleneğinde onun soyu -yukarıdaki şecerenin ikinci sırasında yer alan- Muhammed Hanefî'ye dayandırılır (2009: 86). Bütün bu kesişmeler Doğu Türkistan'dan başlayıp Kazakistan'a da yayılan bir gelenek içerisinde hem Seyyid Battal Gazi hem de Ahmed-i Yesevî'nin yer aldığını göstermektedir. Kazaklar arasında bu destana gösterilen teveccühün bir sebebi de Battal Gazi menkıbelerinin bu tasavvuf akımının yayılma alanıyla gösterdiği paralellikler olmalıdır.

Kazak Türkçesiyle Yazılmış Battalnâmeler

Seyyid Battal Gazi menkıbelerinin diğer Türk-İslâm eserleriyle aynı dönemde derlenip değişik adlarla yazıya aktarılan elyazması nüshaları ve Kazan'da basılan matbu nüshaları mevcuttur. Bunlar arasında bilinen en eski metin Mevlekey Cumaşikoğlu'nun "*Kıssa-i Seyd Battal Gazi*" adıyla manzum olarak kaleme aldığı ve 1879, 1883 ve 1888 yıllarında Kazan'da üç kez basılan derlemesidir. Eserin -bizim de inceleme fırsatı bulduğumuz- elyazması nüshası halen Kazan İlimler Merkez Kütüphanesinde 1289 numara ile kayıtlıdır. Bu nüsha Arap harfleriyle yazılmış 70 sayfadan ibarettir. Eser, Kazan'da yine Arap harfleriyle basılan nüshalardan Kiril harflerine aktararak "*Babalar Sözi*" adlı külliyyatın 16. cildinde yeniden yayınlanmıştır. Bu baskıya eklenen makalede verilen bilgilere göre Cumaşikoğlu bu eseri Bökey şehrinde bulunduğu yıllarda Kazak halkı arasından derleyerek yazıya aktarmıştır (Azibayeva, 2005: 273). Kazaklar arasında on iki yıl eğitimci olarak yaşayan ve öğrenci okutan Cumaşikoğlu'nun, bu süreçte Kazak halkı arasından derlediği birçok destanı yazıya aktardığı

⁸ "Gazavat-ı Sultan"daki belli başlı motiflerin Kazak destanlarındaki motiflerle benzerlikleri konusunda bkz. (Alpısbayeva, vd. 2005: 294-295).

⁹ Erkin Ekrem'in Doğu Türkistan'da İslamiyet'in yayılması sürecinde "Hocalar"ın rolü ile ilgili verdiği bilgilere göre, "Hocalar" yaklaşık üç yüz yıl Doğu Türkistan'da İslâm hareketlerini sürdürmüş ve XIX. yüzyıl sonlarında uğradıkları yenilgiler sonucu Orta Asya'ya göç etmişlerdir (Ekrem, 1998).

¹⁰ Aynı kaynağa göre "Muhammed Hanafiya, Hz. Ali'nin Rum padişahının kızı Hanafiya anamızdan doğan oğludur." (Nurmatov, ty.).

ve Kazan'da bastırıldığı bilinmektedir.¹¹ "Kıssa-i Seyd Battal Gazi" adlı eserin girişinde de bu eserin ortaya çıkış süreciyle ilgili bilgiler bulunur:

*Cumaşık uğlı Mevlekey bolar atım,
Bu kıssanı Qazaqtan kōrip aldım.
Qazanğa peçat baspa ümit ettim,
Zakaznoy poçtalon aydap saldım.*

Cumaşıkoğlu Mevlekey olur adım,
Bu kıssayı Kazaklardan görüp aldım.
Kazan'da bastırmayı ümit ettim,
Siparişini postayla gönderdim.

*Keybir adam söyleydi jalğan sözdi,
Men de aytamın kōñlime alğan sözdi
Tıñlasañız, jamağat, men söyleyin,
Seyitbattal batırdan kalğan sözdi.*

Bazı insanlar yalan sözler söylerler,
Ben de kendi hoşlandıklarımı söyleyeyim.
Dinlerseniz, cemaat, ben anlatayım,
Seyyid Battal bahadırdan kalan sözleri.

*Mustafa payğambarğa kitap endi,
Sahabalar barşası oqıp bildi.
Jok-bardı köp söylep ne kılayım,
Seyitbattal kıssası endi keldi. (M.C. 14-25)¹²*

Mustafa Peygambere kitap indi,
Sahabelerin hepsi okuyup öğrendi.
Varı-yoğu çok söyleyip ne yapayım,
Şimdi sıra Seyyid Battal kıssasına geldi.

Bu dizelerde yer alan "dinlerseniz, cemaat, ben anlatayım", "varı-yoğu çok söylemek" örneklerinde olduğu gibi destanda kullanılan birçok ifade sözli geleneğin etkili olması, eserin dilinin çok sade ve halk arasında kullanılan bazı "argo" ifadelerine yer verecek kadar doğal olması gibi hususiyetler, eserin sözlü gelenekte yaşayan anlatılardan derlendiğine işaret etmektedir.

Cumaşıkoğlu metni hacim olarak çok geniş bir eser olmamakla birlikte Seyyid Battal Gazi destanının Kazak sahası mahsulleri arasında bilinen ilk eser olma özelliği taşır. Eserde, Anadolu nüshalarında olduğu gibi Kazak Türkçesiyle yazılmış diğer Battalname metinlerinde de yer alan Seyyid Battal Gazi'nin Hindistan'a gidip ak fili getirmesi olayı anlatılmaktadır.

Seyyid Battal Gazi Destanının Kazak Türkçesiyle yazılmış olan metinlerini içeren nüshalarla ilgili en ayrıntılı bilgi Kazak kültür ve edebiyatına ait malzemelerin yayınlandığı "Babalar Sözi" adlı külliyyatın 13. cildinde bulunmaktadır. Bu eserde Seyyid Battal Gazi menakıbnamelerinin halen Kazakistan İlimler Merkez Kütüphanesi ve Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Kütüphanesinde bulunan sekiz elyazması nüshası hakkında bilgi verilmektedir:

1. "Kıssa Seyitbattal balasın Dilrubaz zalım urlap alıp ketkeni." (Seyyid Battal'ın oğlunu zalim Dilrubaz'ın kaçırması kıssası.) Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Kütüphanesinde 128 numara ile kayıtlıdır. Arap harfleriyle elyazması olarak 37 sayfadan oluşun 3 defter halindedir.
2. "Seyitbattal Kazı." (Seyyid Battal Gazi). Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Kütüphanesinde 1106 numara ile kayıtlıdır. Ebdigappar Tecibayulı tarafından derlenmiştir; ancak anlatıcısı belirsizdir. Eser 1925 yılında Kızılorda Eyaleti'nde elyazması halinde tespit edilen 370 sayfalık kalın bir defterden oluşmaktadır.
3. "Seyitbattal." Kazakistan İlimler Merkez Kütüphanesinde 846 numara ile kayıtlıdır. Anlatıcı ve derleyicisi bilinmiyor.
4. "Seyitbattal." Kazakistan İlimler Merkez Kütüphanesinde 568 numara ile kayıtlıdır. Boztay Cakıpbayev tarafından Kıpçakpay Akın'dan derlenmiştir. Arap harfiyle yazılmış 112 sayfalık bir defter halindedir.

¹¹ Kazakistan İlimler Merkez Kütüphanesinde Cumaşıkoğlu'nun derleyerek yazıya aktardığı ve basılmasını sağladığı başka eserler de bulunmaktadır: *Kıssa-i Salsal* (Kayıt Nu. 183), *Kıssa-i Neşirevan* (Kayıt Nu. 739), *Kıssa-i Karabek* (Kayıt Nu. 115/13), *Kıssa-i Cumcuma* (Kayıt Nu. 605), *Darika Kız* (Kayıt Nu. 114/19), *Kıssa-i Gül Camila* (Kayıt Nu. 1396).

¹² Metinlerden yapılan alıntılarda metni yazıya aktaran kişinin adının baş harfleri ve mısra sayılarını gösteren numaralar verilmiştir (Mevlekey Cumaşıkoğlu: M.C.; Mankışlav Tınışlıkoğlu: M.T.).

5. “*Seyit Hazireti Battal Kıssası*.” Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Kütüphanesinde 882 numara ile kayıtlıdır. Emirbekov Müteli tarafından derlenmiş ve 1979 yılında Çimkent Eyaleti'nin Arıs şehrinde yazılmış. Arap harfleriyle yazılmış toplam 185 sayfalık 6 defter halindedir.
6. “*Seyitbattal*.” Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Kütüphanesinde 986 numara ile kayıtlıdır. Arap harfleriyle yazılmış 4 defter halindeki elyazması nüshanın fotokopisi olarak 1987 yılında kütüphaneye teslim edilmiştir. Kıssanın anlatıcısı belli değildir.
7. “*Kıssa Seyitbattal*.” Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Kütüphanesinde 846 numara ile kayıtlıdır. Anlatıcısı Nuralı Nisanbayulı'dır. Destanın kim tarafından ve nerede yazıya geçirildiği belirsizdir. Arap harfleriyle yazılmış 41 sayfadan oluşmaktadır.
8. “*Seyitbattal*.” Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Kütüphanesinde 920/45 numara ile kayıtlıdır. Destanın anlatıcısı Teşkent Eyaleti'nden Seyitbattal Jırav (1899-1983). Eserin tamamı kütüphanede mevcut olmamakla birlikte 400 sayfa civarında bir hacme sahip olduğu tahmin edilmektedir (Alpısbayeva, vd. 2005: 302-303).

Burada verilen bilgilerde bu nüshaların hemen hepsinin anlatıcılarından ve bu anlatılanları yazıya geçiren derleyicilerden bahsedilmektedir. Bu bilgiler ışığında Seyyid Battal Gazi menkıbelerinin o dönemde “akın-jırav”lar tarafından sözlü icralarının yapıldığı ve bunların derlenerek yazıya aktarıldığı anlaşılmaktadır. Seyyid Battal Gazi menkıbelerinin halk şairleri tarafından farklı metinlerinin oluşturulması ise bunların halk arasında oldukça beğenilmiş olduğunun bir göstergesidir.

Yukarıda bahsi geçen nüshaların Tınışlıkoğlu metnindeki bazı bölümlerin farklı halk şairleri tarafından yeniden anlatılmasıyla meydana gelen metinleri ihtiva ettiği belirtilmektedir (Alpısbayeva, vd. 2005: 303). Özellikle Cumaşikoğlu nüshasının Tınışlıkoğlu'nun “*Gazâvât-ı Sultan*” adlı metninde yer alan “Seyyid Battal Gazi'nin Hindistan'a gidip ak fili getirmesi” olayını anlatması bu değerlendirmeye dayanak teşkil eder. Ancak olayların benzerliğinden yola çıkmak suretiyle yapılan bu değerlendirmenin, diğer metinler için geçerli olsa da, Cumaşikoğlu metni için geçerli olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim “*Gazâvât-ı Sultan*”ın basıldığı tarih olan 1908'den daha önce kaleme alındığı ve ilk baskısının da 1879'da yapıldığı dikkate alındığında bunun pek mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır.

Mankışlav Tınışlıkoğlu Nüshası

Kazak Türkçesiyle yazılmış olan Battalnâme nüshaları içerisinde en hacimli ve kapsamlı olanı Kazakistan İlimler Merkez Kütüphanesi Elyazmaları Arşivinde 282, 1977, 2231 numaralarla kayıtlı bulunan “*Gazâvât-ı Sultan*” adlı manzum nüshadır. Eser Mankışlav Tınışlıkoğlu tarafından yazılmış ve Şamsudin Husayinov tarafından yayına hazırlanarak 1908 yılında Kazan'da basılmıştır.¹³ Eserin bu baskısı 386 sayfa halinde ve Arap harfleriyle yapılmıştır. Giriş bölümü ve “bap” adı verilen yirmi yedi bölümle birlikte toplam yirmi sekiz bölümden oluşan eserde her bölüm, içerdiği olayları özetleyen bir başlıkla başlamaktadır. Bu nüsha da “*Babalar Sözi*” külliyyatının 13. ve 14. ciltlerinde Kiril harfleriyle yeniden yayınlanmıştır. Bu baskıda destanın 562 sayfa ve 18186 mısradan oluştuğu görülmektedir.

Eserin yazarı olan Tınışlıkoğlu, Kazakistan'ın Atrav şehrinin Esbol köyünde doğmuştur. Doğum ve ölüm tarihleri belli olmayan Tınışlıkoğlu'nun medrese hocası olduğu ve birkaç kez hac yolculuğu yaptığı bilinmektedir.¹⁴ O, okuyup anladığı Türk-İslâm kültürünün ortak mirası olan eserleri halkın da anlayabileceği bir dille yeniden yazmakla kalmayıp bunları öğrencilerine ezberleterek Türk dünyasında ortak kültür değerlerinin yayılmasına büyük hizmetlerde bulunmuştur.

¹³ Köksal, Seyyid Battal Gazi destanının yazma ve matbu nüshalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Onun bahsettiği matbu nüshalardan birisi de İstanbul Türkiyat Enstitüsünde 3045 numara ile kayıtlı bulunan “*Gazâvât-ı Sultan*” adlı eserdir.

¹⁴ Tınışlıkoğlu'nun hayatı ile ilgili bilgiler “*Babalar Sözi*”nin 13. cildinde Tınışlıkoğlu'nun eserlerinde kendisiyle ilgili verdiği bazı bilgilere dayanılarak verilen malumatla sınırlıdır (Babalar Sözi, 2005: 340).

Menkıbelerin arasözlerinde verdiği bilgilerden, Tınışlıkoğlu'nun bu eseri Anadolu Türkçesiyle yazılmış olan bir metinden faydalanmak suretiyle yazdığı anlaşılmaktadır.

Bu kitaptın bayanı jeti jıldı,

Ƙıskartım asan tilmen bayanını.

Jetisiniñ lafız sözi İstambolı,

Bilerge ƘazaƘ paƘır nasırnı ağır boldı.

Bu kitabın beyanı yedi ciltti¹⁵,

Kısalttım sade dil ile beyanını.

Yedisinin sözleri İstanbul¹⁶

Bilirsiniz Kazak âvâmına nesir zor gelir.

Sol sebepli nazım Ƙılıp jazdım munı,

Bilmeymin Ƙaşa bolğan Ƙatesini.

Ƙate bolsa, ayıp Ƙılman sözlerimni,

Ƙatesiz pende bolmas, bilsen munı. (M.T.18155-18162)

Bu sebeple nazma çevirip yazdım bunu,

Bilmiyorum ne kadar hatası var.

Hata varsa, ayıplamayın sözlerimi,

Hatasız kul olmaz, bunu bilin.

Bu dizelerde verilen bilgilerden anlaşıldığı gibi Tınışlıkoğlu eserini yazarken İstanbul Türkçesiyle yazılmış olan ve ciltlerden oluşan mensur bir Battalnâmeden faydalanmıştır. Kazakistan Milli Kütüphanesi Elyazmaları Arşivinde tespit ettiğimiz Anadolu Türkçesiyle yazılmış iki mensur Battalnâme nüshası mevcuttur.¹⁷ Bu nüshaların "cild" adı verilen bölümlerden oluşması Tınışlıkoğlu'nun böyle bir nüshadan faydalanmış olabileceğini göstermektedir. Ayrıca eserin basıldığı yer olan Kazan'da da Anadolu Türkçesiyle yazıya aktarılmış birçok elyazması ve basma Battalnâme nüshası bulunmaktadır.

Tınışlıkoğlu'nun eserinde belirttiğine göre Seyyid Battal kitapları mensurdur ve kendisi bu eseri manzum olarak yazmak istemiştir. Bu şekilde manzum halde yazma amacını da "menakıb kerametini yaymak" ve "o azizden şefaât istemek" olarak açıklamıştır. Şair bu kıymetli sözlerin halk tarafından yeterince anlaşılmadığından bahsederek bunları manzum olarak yeniden yazmasının bir sebebini de bunları halkın anlayabileceği dilde yazmak olduğunu belirtir. Çünkü "açık Türkçe olmayan" bu eserleri "âlimler kendisi okuyup zevk almakta" ancak sıradan halk anlayamamaktadır. Kendisi de bu eseri halkın daha iyi anlayabileceği ve zevkle okuyup dinleyebileceği Kazak Türkçesi ile ve manzum olarak yeniden yazmıştır:

Seyitbattaldın kitapları nasır erdi,

Nasırdı nazım Ƙılıp jazğım keldi.

ManaƘıb keremetin jayğım keldi,

Şapağat ol gâzizden surağım keldi.

Seyyid Battal'ın kitapları mensurdu,

Mensuru manzum olarak yazmak istedim.

Menkıbelerin kerametini yaymak istedim,

O azizden şefaât istemeyi arzuladım.

Dür va javhar sözlerin şaşƘım keldi,

Ƙavımdardın¹⁸ köñilin aşƘım keldi.

Beyılac Ƙavım, miskinder andamaydı.

Aşık Türki bolmasalar tıñlamaydı.

İnci ve cevher sözlerini saçmak istedim,

Halkın gönlünü açmak istedim.

Çaresiz, sıradan insanlar anlamıyordu.

Sade Türkçe olmasa dinlemiyordu.

¹⁵ Eserin Kazan baskısında خیلدی şeklinde yazılmış olan kelime "Babalar Sözi"nde "jıldı" olarak aktarılmış; ancak manayı karşılamadığı için tarafımızdan "ciltti" şeklinde okunmuştur.

¹⁶ Eserin Kazan baskısında استانبولی şeklinde yazılmış olan kelime "Babalar Sözi"nde "İstambolı" olarak aktarılmış; ancak İstanbul Türkçesi manasında "İstanbulî söz" ifadesini karşılaması gerektiği için tarafımızdan "İstanbulî" şeklinde okunmuştur.

¹⁷ Bunlardan birincisi "Seyyid Battal Gazi" adıyla 1821-19 numara ile kayıtlı, 1908'de Kazan'da yazıldığı belirtilen eserdir. Eser "cild" olarak adlandırılmış bölümlerden oluşmakta ve her bölümde sayfa numaraları yeniden başlamaktadır. Bu şekilde oluşan bölümler sırasıyla 64, 49, 34, 18 sayfadan oluşmaktadır. Her bölümün sonunda bir sonraki bölümde anlatılacak olan konu haber verilmekte ve her bölüm "Râviyân-ı ahbar ve nâkilâmî âsâr şöyle rivayet ederler ki..." kalıp ifadesiyle başlamaktadır. Eserin başı ve sonu eksik olduğu için müstensihî hakkında bilgi mevcut değildir.

Aynı kütüphanedeki diğer nüsha "Seyyid Battal Gazi" adıyla 266-38/1712 numara ile kayıtlıdır. Bu eser de "cild" adı verilen ve sırasıyla 83, 84, 62, 52, 39, 40 sayfa olan altı bölümden oluşmaktadır. Eser Arap harfleriyle harekeli olarak yazılmıştır. Besmele ile başlayan manzum girişten sonra metin mensur olarak devam etmektedir.

¹⁸ Basılı metinde "kavım" olarak geçen kelimeyi eserin orijinalinden "âvâm" olarak okuduk ve Türkiye Türkçesine "halk" olarak aktardık.

Ėalımdar özi okııp hoştanadı,

Ėavımdar tüşinbegen bos ėaladı.

Ėalımdar ėavımdarėa tilmeş erdi,

Bildirmek bilmegenge abzal erdi. (M.T.69-80)

Âlimler kendileri okuyup zevk alıyordu,

Halk anlamayıp boş kalıyordu.

Âlimler halka tercüman idi,

Anlamayana anlatmak gerekiyordu.

Anadolu'da yazıya aktarılan Seyyid Battal Gazi menakıbnâmeleri genel itibarıyla mensurdur. İstisnai örneklerde manzum nüshalara rastlansa da bunların kaleme alındıkları dönemin en çok kullanılan nazım şekillerinden biri olan mesnevi nazım şekli ile yazıldığı görülmektedir. Bu eserlerde şairler mensur nüshalardan faydalanmak suretiyle bunlarda geçen bazı olayları kısaltarak manzum biçimde yeniden yazmışlardır.¹⁹ Bu sebeple de bunların hiçbirisi mensur nüshalar kadar hacimli ve ayrıntılı değildir. Tınışlıkoğlu metni ise manzum olması yanında en az mensur nüshalar kadar ayrıntılı ve hacimlidir.²⁰

Manzum olması dolayısıyla, eserde, hem ölçü ve kafiye ile sağlanan ahenk unsurlarını hem de tahkiye üslubunun hususiyetlerini bir arada görmek mümkündür. Olaylar üçüncü kişi ağzından ve diyalog oluşturan kısımlara "... dedi" ifadesi eklenerek anlatılmıştır. "Baş"ların kendi içinde de olaylar arası geçişi sağlamak üzere küçük başlıklar ve destanın Anadolu nüshalarında oldukça sık rastlanan ve bir sahnedeki diğerine geçişi belirten "ezin canıb" ve "elkıssa" sözleri anlatımda aynı amaçla sıkça kullanılmıştır. Yine sözlü anlatıların bir üslup özelliği olan ve halk şairlerinin anlatılarında sıkça kullandıkları "bunlar böyle gidedursun, ..." şeklinde başlayan ve başka bir sahneye geçmek için dinleyicileri yönlendiren ifadeler de metinde sıkça başvurulan bir yöntemdir:

Ezin janıb

Ėaysarėa ketken adam jure tursın,

Ėoř sözdi biz aytalığ, köñil tınsın.

Ėayturduñ tüş körėeni bayan bolsın,

Seyyitiñ hikmat-keremeti ayan bolsın. (M.T.3838-3841)

Ez-in canıb

Kayser'e giden adam yürüyedursun.

Hoş sözü biz söyleyelim, gönül dinsin.

Kaytur'un gördüğü düş beyan olsun.

Seyyid'in hikmet-keremeti ayan olsun.

Ezin janıb

Uşbuler jolı birlen kele tursın,

Endi ėaysar malėunnuñ sözi kelsin. (M.T.4539-4540)

Ez-in canıb

Bunlar yolda geledursun,

Şimdi Kayser mel'unun sözü gelsin.

Eserde sözlü geleneğe ait üslup özelliklerinden birisi de "İytayın ey jaranlar, tıñla muni," (Söyleyeyim ey yarenler, dinleyin bunu), "Elkıssa, azaytalı uřbu sözdi," (Hâsılı, sözü fazla uzatmayalım), "Jaranlar, ėoř tıñlañız, sizler muni," (Yarenler, iyi dinleyiniz sizler bunu) gibi, bir dinleyici kitlesine hitap tarzında ifadelerin oldukça fazla kullanılmasıdır. Eserin girişinde ve sonunda, hemen her bölümün bitişi ve sonraki bölümün başlangıcında yer alan arasözlerde bu tür ifadeler bulunmaktadır. Bölüm başlarında olaya giriş tarzında bölümde anlatılacak konudan bahsedilmiştir. Bölüm sonlarında ise yazar daha çok okuyucularla ve dinleyenlerden dua talebinde bulunmuştur. Ayrıca bazı olayların anlatımından sonraki arasözlerde anlatıcı, konu ile ilgili şahsî fikrini dinleyici/okuyucularla paylaşmıştır. Örneğin, Osman Sultan'la ilgili olayları anlatırken onun dünya malına değer vermeyen, âdil bir padişah olduğundan bahsettikten sonra kendi zamanının insanları ile ilgili eleştirel fikirlerini ortaya koyar:

¹⁹ Destanın, manzum olarak, Darendeli Bakaî ve Turabi tarafından yazılmış iki metni bilinmektedir. Bu eserlerle ilgili geniş bilgi için bkz. (Paçacıoğlu, 1993; Çolak, 2006).

²⁰ Ekici, destanların manzum veya mensur olarak yazıya aktarılmalarının sebepleri üzerinde dururken Battalnâme ile ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmuş ve Battalnâmenin Anadolu nüshalarının mensur oluşunu, bu eserin çeviri yoluyla kazanılmış olmasına bağlamıştır (Ekici, 2002). Ancak bu çalışmamızda ele alınan nüshalar, Battalnâmenin mensur olan Anadolu nüshalarından faydalanılmak suretiyle, fakat manzum olarak yazılmış ve yeni oluşturulan metinlerde birbir aktarımı düşündürmeyecek biçimde yerele ait unsurlar kullanılmıştır. Bu hususiyetlerden yola çıkarak eserin yazıya aktarımında nazım veya nesrin kullanılmış olması konusunda farklı değerlendirmeler yapılabilecektir. Ancak böyle bir değerlendirme, bu çalışmanın konu bütünlüğüne halel getirecek kadar ayrıntılı olması gerekeceğinden, farklı bir çalışmanın konusu olacaktır.

*Bu zamanniñ ğajap bolğan adamları,
Aķıretti pikir kılmas köp janları.
Zerredey devlet bitse kötörmeydi,
Mas bolıp devletine avre boldı.
Bu sözdi biz kıyalıķ, tuñlañ endi
Osmanniñ Eskendirmen sözi keldi. (M.T.18017-118022)*

Bu zamanın acayipleşmiş insanları,
Ahireti düşünmez birçoğu.
Biraz mal bulsa kıymetini bilmez,
Sarhoş olup elindekini boşa harcar.
Biz bu sözü bırakalım, dinleyin şimdi
Osman'la İskender'in sözü geldi.

Destan metninde görülen bu gibi hususiyetlerin tamamı sözlü gelenekle ilgili olup eserin bu gelenek zemininde ortaya konulduğuna işaret eder. Eser her ne kadar Tınışlıkoğlu'nun yazılı olarak meydana getirdiği bir metin olsa da sözlü gelenek özelliklerine ve sözlü icralarda kullanılan üslup özelliklerine uygunluk gösterir.

Tınışlıkoğlu kendi metnini oluştururken Anadolu nüshalarından faydalanmış olmakla birlikte yerele ait bazı kültürel unsurları eklemek suretiyle eserini sıradan bir metin aktarımı olmaktan kurtarmıştır. Anadolu'da yazıya aktarılan Battalnâme metinleriyle "*Gazavat-ı Sultan*" adlı metin, epizot yapısı itibarıyla karşılaştırıldığında genelde paralel bir yapı gösterse de "*Gazavat-ı Sultan*"a Anadolu metinlerinde bulunmayan olay ve kişilerin de eklenmesiyle farklılaştığı görülür. Anadolu'da yazıya aktarılan mensur Battalnâme metinlerini temsilen Necati Demir ve M. Dursun Erdem'in yayımladıkları (2006) nüshayı esas alarak yaptığımız karşılaştırmada Tınışlıkoğlu metninin sonundaki dört bölümün (bap) Anadolu metninde bulunmadığı anlaşılmıştır.²¹ Metnin son beş bölümü içerisinde sadece Seyyid Battal Gazi'nin şahadetini anlatan yirmi beşinci bölüm Anadolu nüshasında mevcuttur.

"Yirmi üçüncü bap"ta anlatılan Periler Padişahı Tamus Sultan'la ilgili olaylar, Anadolu metninin muhtelif bölümlerinde bulunmaktaysa da onun buradaki gibi kendisine saldıran "sihirbaz perilere" karşı Seyyid Battal Gazi'den yardım istemesi olayına rastlanmaz. Tınışlıkoğlu metninin bu ve daha sonraki bölümlerinde masal unsurlarının Anadolu metnine nazaran daha fazla yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu metinde Seyyid Battal Gazi'nin periler ülkesinde yaşadığı olaylar biraz daha abartılmış ve onun periler padişahının dahi yardım istediği büyük bir kahraman olarak yansıtılmış olduğu görülmektedir. Bundan sonraki bölümlerde şahıs kadrosuna dâhil edilen birçok karakter ve farklı mekânlar bulunur. Bunların çoğu oluşturulan masal dünyasına aittir. Özellikle bu bölümler -Anadolu metinlerinden farklı olarak- arkaik masal motifleri üzerine kurulmuş gibidir. Seyyid Battal Gazi'nin Abrak Cadu ile mücadelesini anlatan "Yirmi üçüncü bap" bu motiflerin en fazla yer aldığı bölümdür. Abrak Cadu, Rüstem'in dahi karşısında aciz kaldığı sihirbazlıkta usta olan bir varlıktır. Seyyid Battal Gazi'nin onu alt etmek için tek yolu "Muhit Deryası"ndaki sandığın içinde bulunan kuş biçimindeki canını yok etmektir. Bu deryanın derinliklerinde bulunan sandığa ulaşmanın tek yolu da "Süleyman Peygamberin yüzüğü"nü ele geçirmektir. Seyyid Battal Gazi Abrak Cadu'nun -kendisinin telkiniyle- Müslüman olan kızının yardımıyla önce Süleyman Peygamberin yüzüğünü ele geçirir, sonra da sandığa ulaşıp içindeki "kuş-güvercin" in kafasını kopararak Abrak Cadu'yu yener.

"Can" veya "ruh" un bir nesne veya hayvan biçiminde, vücudun dışında bulunmasıyla ilgili tasavvur, eski Türk inanışlarından kaynaklanır ve "ölüm ruhu motifi" olarak adlandırılır. Bu motifte "ölüm ruhu" nun ait olduğu varlığı öldürebilmek için bu ruhun bulunduğu nesne veya hayvanın ele geçirilmesi ve yok edilmesi gerekir (Bekki, 2004). Bu motifi Türk halk anlatılarında araştıran Bekki'nin verdiği bilgiye göre Altay destanlarında, Türk masallarında, Seyfölmülük hikâyelerinde, Tepegöz efsanesinde ve menakıbnâmelerde bu motife oldukça sık rastlamak mümkündür (2004: 53-66). Ancak Seyyid Battal Gazi destanının Tınışlıkoğlu metninde olayların gelişimi (kızın yardımı), olaylarda kullanılan nesnelere (Süleyman Peygamberin yüzüğü, denizin dibindeki sandık) ve "ölüm ruhu"nu temsil eden varlık (kuş-güvercin) dikkate alındığında bu motifi içeren halk anlatıları arasında özellikle Seyfölmülük hikâyesiyle birebir örtüştüğü görülür.

²¹ Anadolu metni ile Tınışlıkoğlu metni epizot yapısı itibarıyla karşılaştırılarak çizelge halinde ekte sunulmuştur.

“Yirmi dördüncü bap”tan itibaren oğlu İskender Seyyid Battal Gazi’nin yerini alır ve olaylar onun etrafında gelişir. Destanın Anadolu metinlerinde Seyyid Battal’ın Ali, Nezir ve Beşir adlı üç oğlundan bahsedilmekte ve İskender adlı bir oğlunun varlığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Tınışlıkoğlu nüshasında bunlara eklenen İskender adlı oğul ve destanın sonunda onun etrafında gelişen olayların anlatıldığı bölümlerin oluşması Türk destanlarının - Manas, Semetey, Seytek örneğindeki gibi- “babadan oğula geçen destan dairelerinin oluşması” özelliği ile ilgilidir. Çobanoğlu’nun epik destanlardaki “giriş ve bitiriş kuralı”nın Türk epik destanlarındaki tipik görünümü olarak belirttiği “babadan oğula geçen destan dairelerinin oluşması” özelliği (Çobanoğlu, 2003: 17), Battalnâmenin Anadolu metinlerinde bulunmamasına rağmen Tınışlıkoğlu nüshasında görülmektedir. Eserde Seyyid Battal Gazi’nin ölümünü anlatan bölümden sonra destanın tamamlandığını bildiren dizeler aynı zamanda -destanın devamı niteliğinde olan- yeni bir destanın başlangıcını da haber verir:

Seyittin jeti jılda ğaza kitabını,

Seyyid’in yedi cilt gaza kitabını,

Bildirdik Kazak tılmen sizge munı.

Kazak diliyle size anlattık.

Bu jerde tamam kıldım Seyittin kitabını,

Burada tamamladım Seyyid’in kitabını,

İnşalla, endi bayan kılam Eskendirdi. (M.T.16879-16882)

İnşallah, şimdi anlatayım İskender’i.

Bu dizelerden sonra başlayan yeni bölümde beş yaşındayken periler tarafından kaçırılıp büyütülen Seyyid Battal’ın İskender adlı oğlunun kendisini kaçırarak ve onu sihirle kendine bağlayan Dalfruz’u (Dilefraz) öldürerek Ayne’l-Kazir’e padişah olması anlatılır. Daha sonraki bölümde ise İskender’in periler ülkesindeki padişahlığını bırakıp insanların arasına dönmesi ve babasının öcünü alması anlatılmaktadır.

Eserdeki İskender, kahraman tipi olarak, Seyyid Battal’ın farklı bir isimle yeniden ortaya çıkmış halidir. Destanda onunla ilgili çizilen kahraman tipinin özellikleri incelendiğinde olağanüstü unsurlar bakımından Seyyid Battal Gazi tipine paralel yapıda olduğu anlaşılır: İskender, bir nara attığında yedi kat gök düşecek gibi olur ve dağlar, taşlar titrer. Eline kılıcını alınca bir saat içinde on bin sihirbazı helak eder (M.T.17185-17192). Babasının öcünü almaya gittiğinde onu gören düşmanları “biz Battal’dan kurtulduğumuza sevinip bir süre rahat ettiyse de şimdi onun oğlu İskender geldi. O babasından on kat güçlüydü” derler (M.T.17574-17578). Kalenin kapısına gürzüyle bir vurduğunda kapıyı un ufak eder ve narasını duyan bütün devler, periler gökyüzüne uçarak kaçarlar (M.T.17609-17613). Bu olağanüstü gücü ve yetenekleri ile bütün düşmanlarını dize getirir ve babasının öcünü alır.

Seyyid Battal’ın üç oğlu daha olmasına rağmen destanın devamı bunlardan birisinin değil de farklı bir isimle destanın kahraman kadrosuna dâhil edilen dördüncü oğlu etrafında şekillenmiştir. Bu yeni kahraman seçilirken de Kazak anlatılarında oldukça etkili olan İskendernameden ilham alındığı düşünülebilir. Çünkü genel itibarıyla Kazak folklorunda ve özellikle de Kazak destanlarında İskendernâmenin oldukça yaygın tesiri vardır. Kaskabasov, Kazak destanlarındaki İskender karakterini değerlendirirken Kazak folkloruna dışarıdan dâhil olan bu karakterin daha çok dini kitaplar aracılığıyla yayıldığını belirtir. Kendisi de İskender’le ilgili halk arasından derlediği malzemeleri daha çok “molla” olarak bilinen din adamlarından derlediğinden bahsetmektedir (2002: 163). Ancak her ne kadar dinî kitaplar aracılığıyla ve mollalar tarafından anlatılmak suretiyle yayılsa da Kazak folklorunun bir parçası haline geldiği açıktır. Nitekim yine Kaskabasov’un verdiği bilgilere göre İskender kıssasında geçen motifler, diğer Kazak destanlarına da yansımış ve İskender karakteri Kazak folkloruna ait bazı eserlerde farklı isimlerle yer almıştır: Canıbek Han, Şanşar Han, Ötegen Han vb. (2002: 166-168).

Bundan başka, Kazakistan İlimler Merkez Kütüphanesi Elyazmaları Arşivinde 368 numara ile kayıtlı bulunan “*Hazreti Zülkarneynün Hikmeti Tefsir Kabilinde Beyan Kılınur*” adlı İskendername de Seyyid Battal Gazi destanı ile İskender arasında kurulan ilişkiyi ortaya koyması bakımından dikkate değerdir. Eser “*Gazavat-ı Sultan*”ı yazıya aktaran Tınışlıkoğlu tarafından kaleme alınmış ve 1909 yılında Kazan’da basılmıştır. Kazak Türkçesiyle meydana getirilen bu eserin bir bölümü Seyyid Battal Gazi’ye ayrılmıştır.

Tınışlıkoğlu “Gazavat-ı Sultan”ı yazarken Battalnâmenin Anadolu menşe’li bir nüshasından faydalandığını belirtmesine ve bu nüshalarda İskender karakteri yer almamasına rağmen Tınışlıkoğlu nüshasında bu karakter, destanın bir kısmını oluşturacak kadar ayrıntılı işlenmiştir. Bu durumun, İskender’le ilgili dinî kıssaların Kazak folkloru üzerindeki etkisi sonucu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Tınışlıkoğlu’nun eserini Battalnâmenin Anadolu metinlerinden farklı kılan diğer bir husus da eserde destan dünyası ile tarihî vakaların iç içe geçirilmiş olmasıdır. Osmanlı Devleti’nin kuruluş sürecinin destandaki kahramanlar ve olaylarla ilişkilendirmesi bu bakımdan dikkat çekici bir husustur. Destanda Seyyid Battal Gazi’nin ölümünden sonra onun rolünü üstlenen oğlu İskender’in kahramanlıklarını anlatan olaylardan bahsedilirken İstanbul’da Kayser’le savaşarak onu yenen İskender’in o şehirde yaşayan Osman adında bir fakiri İstanbul’a padişah yapması ve oranın adını da “Osmaniye Memleketi” koyması anlatılmaktadır:

(...)
*Istamboldın padişasının lakap esimi,
Her vakıtta “Kaysar” dep atar erdi.*

*Eskendir ol esimdi koydırıptı,
Andan sonıra heş “Kaysar” dep atalmadı.
Ol şaharda Osman degen bir paķır bolar erdi,
Özi zahid, jasırınıp jurer erdi.*

*Eskendir ol Osmandı padişayı koydı,
“Munın tedbirinen şıķpañız heşbir” dedi.*

*“Osmaniya memleketi” esim koydı,
Ol esim budan keyin joğalmadı. (M.T.17925-17934)*

(...)
İstanbul padişahının nâmına
Her zaman “Kaysar” denirdi.

İskender o ismi terk ettirdi,
Ondan sonra hiç “Kayser” denmedi.
O şehirde Osman diye bir fakir vardı,
Kendisi zahitti, mütevazı yaşardı.

İskender, o Osman’ı padişah yaptı,
“Hiçbiriniz bunun sözünden çıkmayın” dedi.

İsmi “Osmaniye Memleketi” koydu,
O isim bundan sonra yok olmadı.

Bu şekilde tahta çıkarılan “Osman Sultan” çok adil bir padişah olur. Kibirleşmeyi ve böbürlenmeyi sevmeyen, dünya malına kıymet vermeyen, “dünyada ölüm var” diyerek kendini korkutan ve mal-mülkünü ahiret için sarf eden bir hükümdar olur (M.T.17993-18016). Ancak bir süre sonra düşmanları perilerin ve devlerin de içinde yer aldığı büyük bir ordu ile İstanbul’u kuşatınca Osman Sultan bir mektup yazarak İskender’den yardım ister. İskender ordusuyla gelerek olağanüstü gücüyle onları alt eder ve on yıl İstanbul’da kalarak orayı korur; daha sonra “İstanbul’u Osman Sultan’a bağışlayarak” Kaz şehrine geri döner (M.T.18023-18106). Destan bu olaydan sonra İskender’in Mekke ve Medine ziyaretini ve ömrünün geri kalanını nasıl geçirdiğini anlatan dizelerle son bulur.

Sonuç

Destanlar bir milleti meydana getiren unsurların ortak tarihî olaylarını yansıtabildiği gibi ortak duygu ve düşünce yapısını da yansıtabilmektedir. Bu sebeptendir ki tarihî olaylara ait bazı ipuçlarına ulaşabildiğimiz destanlar aynı zamanda o milletin farklı coğrafyalara yayılan unsurlarında duygu ve düşünce birlikteliğinin de bir teminatı ve göstergesi durumundadırlar. Türk dünyasında bu durumu ortaya koyan birçok örnek olmakla birlikte, Seyyid Battal Gazi destanının da duygu ve düşünce birliğinin mevcudiyetini kanıtlar nitelikte Türk dünyasının farklı coğrafyalarında okunduğu, hissedildiği ve farklı Türk lehçelerinde yeni metinlerinin oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Doğu Türkistan’dan Anadolu’ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada Seyyid Battal Gazi’ye ait olduğuna inanılan mezarların bulunması, onun gazi-velî kültü etrafında oluşan menkıbelerinin de bu geniş coğrafyaya yayıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Seyyid Battal Gazi’nin Kazak şecerelerinde yer alması, onunla ilgili menkıbelerin eskiden beri var olduğunu gösterir. Anadolu’da yazıya aktarılmış olan nüshaların bölgeye ulaşması ve okunması ile

muhtemelen daha önceleri menkıbe formunda icra edilmiş olan anlatıların destanlaşmış hali ile karşılaşan bölge Türklerinin bu yeni destanı benimsemeleri olağan bir sonuçtur.

Seyyid Battal Gazi destanına Orta Asya Türkleri arasında özellikle Kazaklar tarafından ayrı bir önem verildiği anlaşılmaktadır. Ahmed-i Yesevî ile ilgili menkıbelerde ve Kazak destanlarında bulunan birçok motifin Seyyid Battal Gazi destanındaki motiflerle benzerlik göstermesi Kazak Türklerinin bu destanı daha fazla benimsemesinde etkili olmuştur. Kazak halk şairleri tarafından oluşturulan nüshalarda metinleri yazıya aktaran kişiler ile anlatıcılarının farklı olması, bu bölgede destanın sözlü geleneğe yaşadığını göstermektedir.

Destanın Anadolu'da yazılan nüshalarının Kazak sahasına ulaştığı, eğitim görmüş kişiler tarafından okunarak yayıldığı, daha sonra "jırav, akın" adı verilen halk şairleri tarafından sözlü olarak anlatıldığı ve bu icraların da derlenerek tekrar yazıya aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bu aşamalarda destanda ne gibi değişikliklerin meydana geldiği, destanın sözlü icrası sırasında yerele ait hangi kültürel unsurların metne eklendiği ve Anadolu menşeli Battalnâmelerin tesiriyle oluşan bu metinlerin birbiriyle olan ilişkisi daha ayrıntılı bir çalışmanın konusu olacaktır.

Bu çalışmada incelenen Mankışlav Tınışlıkoğlu nüshasında, Kazak destan sahasına ait birçok özelliğin bulunduğu anlaşılmıştır. Destan Anadolu'da yazıya aktarılmış metinlerin etkisiyle meydana getirilmiş olsa da bazı yönleriyle farklılıklar gösterir:

1. Şekil bakımından, bu metin Anadolu Türkçesiyle yazılmış mensur bir metinden faydalanılarak oluşturulmuş olsa da Kazak destanlarının genel özelliklerine uygun olarak manzum biçimde yazılmıştır.
2. Üslup bakımından; sözlü geleneğe ait unsurlar daha baskındır.
3. Muhteva bakımından; bu sahada yayılmış olan diğer anlatılarla zenginleştirilerek (İskendernâme, Seyfûlmuluk, halk masalları vb.) destan anlatıcısının hayal dünyasında harmanlanmış, epizot ve motif yapısı itibarıyla farklılaşmış bir eser olarak ortaya çıkmıştır.

Bu sebeplerle bu metni "Kazak bir şairin Anadolu Türkçesiyle yazılmış olan bir Battalnâmeyi Kazak Türkçesine aktarması" şeklinde değerlendirmek yanlış olacaktır.

Türk dünyası destanlarının farklı coğrafyalardaki yansımalarının tam olarak tespit edilmesi ve bunlar üzerine mukayeseli incelemelerin yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu çalışma da Seyyid Battal Gazi destanı ile ilgili yapılacak böyle bir incelemenin ilk adımıdır.

KAYNAKÇA

- ALPİSBAYEVA, K. vd. (2005). "Tomga Engen Metinge Tüsinikteme". *Babalar Sözi*, c. XIII. Astana.
- ALTINOK, Baki Yaşa. (2001). " Ahmed Yesevî ". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sayı: 20.
- AZİBAYEVA, Bahıtcan Valiyevna. (1990). *Kazahskiye Narodniye Romaniçeskiye Dastanı*. Almatı.
- AZİBAYEVA, Bahıtcan Valiyevna. (2005). "Tomga Engen Metinderge Tüsinikteme", *Babalar Sözi*, c. XVI. Astana.
- BARTHOLD, Wilhelm ve KÖPRÜLÜ, M. Fuad. (2004). *İslam Medeniyeti Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- BEKKİ, Salahaddin. (2004). "Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi", *Milli Folklor Dergisi*, 16(62): 53-66.
- BERDİBAY, Rahmankul. (2005). "Dini Dastandar Tagılımı". *Epos-El Kazınası*, c.I. Almatı.
- BEYSENBAYEVA, M. (2004). "Kaharmandık Dini Dastandar". *Akikat*, (10): 91-92.
- BEYSENBAYEVA, M. (2004). "Muhammedtin Körkem Beynesi". *Akikat*, (10): 92-93.
- BORATAV, Pertev Naili. (1993). "Battal". *İslâm Ansiklopedisi*, c. II. İstanbul: MEB. Yayınları. s. 344-351.
- CİCİOĞLU, M. Nurullah. (2011). "Seyyid Battal Gazi Destanının Kırgız Sahası Eş Metni Üzerine Bir İnceleme". Kültür ve Turizm Bakanlığı VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. 21-24 Kasım, İzmir.
- ÇOBANOĞLU, Özkul. (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇOLAK, Abdulkadir. (2006). *Türâbî'nin Manzum Battalnâme'si İnceleme/Metin*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİR, Necati ve ERDEM, M. Dursun. (2006). *Battal-nâme*, Ankara: Hece Yayınları.
- EKİCİ, Metin. (2002). "Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-II.", *Milli Folklor Dergisi*, 14(54): 11-18.

- EKREM, Erkin. (1998). "Doğu Türkistan'da Süfi Hocalar". *Yesevîlik Bilgisi*, (Haz. Mustafa İsen, vd.), Ankara: Ahmet Yesevî Vakfı Yayınları.
- GORDLEVSKIY, V. (1941). *Gosudarstvo Seldcukidov Malay Azii*, Moskova.
- KASKABASOV, Seit Askaroviç. (2002). *Janazik*. Astana.
- KÖKSAL, Hasan. (1984). *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. (2004). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MARAŞ, İbrahim. (2002). *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme (1850-1917)*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- NURMATOV, Tecibay. *Elyazması "Şecere"*. <http://kozhaler.kz>. Erişim tarihi: 26.12.2012.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1992a). "Battal Gazi". *İslâm Ansiklopedisi*, c.V. İstanbul: TDV. Yayınları. s. 204-208.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1992b). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süflük: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: TTK. Basımevi.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1997). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara: TTK. Basımevi.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (2000). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ORUÇ, Birsnel. (1998). "Kazan Devlet Üniversitesi Fennî Kütüphanede (Yazma Eserler Kütüphanesi) Bulunan Türkçe Yazma Eserler". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 115: 193-220.
- ÖZ, Baki. (2000). "Seyyid Battal Gazi ve Seyyid Gazi Tekkesi'nin Türk İslam İnanç Kültür Tarihinde Yeri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sayı: 14.
- PAÇACIOĞLU, Burhan. (1993). *Battal-nâme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- REHİMOVA, Aybeniz. (2009). *Kitabi-Battal Kazi*, Bakü: Nurlan.
- SATTARULLI, Seydomar. (2007). *Abdul-Halil Bab (Horasan Ata)*, Almatı. <http://kozhaler.kz>. Erişim tarihi: 26.12.2012.
- SAY, Yağmur. (2009). *Türk-İslam Tarihinde ve Geleneğinde Seyyid Battal Gazi ve Battalnâme*. Ankara: Eskişehir Valiliği Yayınları.
- SUBHANBERDİNA, Y. (1986). *Kissa-Dastandar: Çığış Hikayalarının Celisine Kurulğan Kazak Dastandarı*. Almatı.
- TOGAN, Zeki Velidi. (1981). *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi, c.I. Batı ve Kuzey Türkistan*. İstanbul.
- TSOY, V.A. ve AŞİROV, C.A. (2003). *Zapadnyy Tyan-Şan: Puteşestvoïye k İstokam*. Taşkent.

Tınışlıkoğlu Metninin Bölümleri	Anadolu Metninin* Bölümleri
Gazavat-ı Sultan	
<i>Evelgi bap: Jağıpar gâzının atasın öltirgen Mehrayal ilen Şamasbtı öltirip hem on bes bastı keltirgenidir.</i> İlk bap: Cafer Gazi'nin, babasını öldüren Mihriyayil ile Şamasp'ı öldürüp on beş kişiyi getirmesidir.	Birinci Bölüm Seyyid Battal Gazi Destanı
<i>Ekinşi bap: Jağıpar sultanın meşhur bolğanı; kaysardın askeri jüz mun ilen kelip helak bolğanı.</i> İkinci bap: Cafer sultanın meşhur olması; Kayser'in yüzbin askerle gelip bozguna uğraması.	İkinci Bölüm Seyyid Hazretinin Ahmer'le ceng idüb müsliman eyledigidir.
<i>Üşinci bap: Kaysardın uğlı tutkın bolğan son, jene kelip kırılğanı.</i> Üçüncü bap: Kayser'in oğlu tutsak olunca yine gelip kırılması.	Üçüncü Bölüm Kayserin dört oğlu beş yüz bin asker ile gelüb Seyyid anları bozdıgıdır
<i>Törtinşi bap: Kaysardın dört uğlı bes jüz mun leşker ilen kelip kırılğanı.</i> Dördüncü bap: Kayser'in dört oğlunun beş yüz bin askerle gelip kırılması.	Dördüncü Bölüm Abdü's-selam Rûm'a varub esir olub geldigidir.
<i>Besinşi bap: Gabdussalamdın İstambolğa asir bolğanı. Onu Seyit hazireti İstamboldan alıp kelgeninin bayanı.</i> Beşinci bap: Abdusselam'ın İstanbul'da esir olması. Onu Seyyid Hazretlerinin İstanbul'dan getirmesinin beyanı.	Beşinci Bölüm Seyyid Battal Gazi Hazretleri varub Mihrân'ı öldürdigidir.
<i>Altınşi bap: Seyitbattal haziretinin Mehirandı öltirgeni.</i> Altıncı bap: Seyyid Battal Hazretlerinin Mihran'ı öldürmesi.	Altıncı Bölüm Kayser-i Rûm vezirinin kızı Biyza'yı Seyyid Battal Gazi'ye gönderdigidir.
<i>Cetinşi bap: Sultan Seyitbattaldın Muştaran şaharına barğanı.</i> Yedinci bap: Sultan Seyyid Battal'ın Muştaran şehrine varması.	Yedinci Bölüm Seyyid Battal Gazi Mağrib'e varub Firdevs'i katl eyledigidir.
<i>Segizinşi bap: Seyitbattaldın Kaytur paştanı musulman kılğanı.</i> Sekizinci bap: Seyyid Battal'ın Kaytur padişahı Müslüman kılması.	
<i>Toğızınşi bap: Seyit haziretinin Mağribka barıp Ferdus paştanı öltirgeni.</i> Dokuzuncu bap: Seyyid Hazretlerinin Mağrib'e varıp Ferdus padişahı öldürmesi.	
<i>Onunşi bap: Kaysardın köp leşkerin Mağribten kelip kırılğanı.</i> Onuncu bap: Mağrib'den gelip Kayser'in kalabalık askerini kırması.	
<i>On birinşi bap: Sultan Seyitbattal haziretinin Muştaran şaharında Kaleb isimli paştı tutıp zındanga salğanı, akırında musulman bolğanı.</i>	Sekizinci Bölüm Seyyid Battal'ın Rûm'a varub esir olub

<p>On birinci bap: Sultan Seyyid Battal Hazretlerini Muştaran şehrinde Kaleb isimli padişahın tutup zindana atması, sonunda Müslüman olması.</p>	geldiğidir.
<p>On ikinci bap: Müşirikler ile cümle Müslümanların karşılaşmış ve çetin bir savaş olması. Seyyid Hazretlerinin saka kılığına girip müşrikleri helak etmesi.</p>	Dokuzuncu Bölüm Seyyid Battal Gazi saka suretine girip Kayser'i katletmiştir. Buna ulu gaza tabir olunur.
<p>On üçüncü bap: Çakba malğunun Seyit gaziretine ağu bergeni va jane onan salamatlanıp müşiriklerdi kırğanunun bayanı.</p> <p>On dördüncü bap: Ukbe mel'unun Seyyid Hazretlerine zehir vermesi ve (Seyyid'in) bundan kurtulup müşrikleri kırmamasının beyanı.</p>	Onuncu Bölüm Meclis-i diger fitne-i Ukbe Kadî mel'un bildirir.
<p>On beşinci bap: Seyyid Battal Gazi'nin Hindistan'a varıp ak fili alması.</p>	Onbirinci Bölüm Seyyid Battal Gazi Hindistan'a varub dîvi katli eylemiştir.
<p>On altıncı bap: Sultan Seyyid Battal Hazretlerinin Hindistan'dan gelip Emir Ömer'in kızını arayıp bulması ve Kayser'in Ketayun adlı kızının (Battal'a) zehir vermesi. Arcis dağında cehennem kuyusuna atması, (Battal'ın) oradan kurtulup müşrikleri kırıp Ketayun'u alması.</p>	Onikinci Bölüm Seyyid Battal Gazi'nin Ketayun ile macerası ve câha indirdikleri gazâlardır.
<p>On yedinci bap: Sultan Seyyid Hazretlerinin İstanbul'a varması. Esatur Kayser'in sihirbazlarını öldürüp Esatur'u yenip İstanbul'u alması.</p>	Onüçüncü Bölüm Seyyid Battal Gazi Hazretlerinin İstanbul'a azm eylemiştir.
<p>On sekizinci bap: Seyyid Hazretlerinin iki oğlunun kaybolması. Abdulvahhab'ın onları arayıp Rum'da esir olması. Seyyid'in onu ararken devleri öldürüp haber alması.</p>	Ondördüncü Bölüm Abdü'l-vehhab Gazi Rûm'a varub İslâm'dan rucû itmiştir.
<p>On dokuzuncu bap: Seyyid Hazretlerinin Kaf dağına sefere çıkıp insan dışı on iki padişahı öldürüp yetmiş iki iklimden asker alıp perilerden oğlunu alıp getirmesinin beyanı.</p>	Onbeşinci Bölüm Seyyid Battal Gazi Kûh-ı Kâf'a azm eylemiştir.
<p>Yirmi birinci bap: Sultan Seyyid Hazretleri Kaf dağına gittiğinde Babek denen bir mel'un adamın çıkıp "Ben peygamberim." deyip birçok insanı öldürüp birçoğunun dinini bozması, Seyyid'in o zalimi öldürmesi.</p>	Onaltıncı Bölüm Seyyid Hazret Babek mel'unu katlettiği ve maceralarını bildirir.
<p>Yirmi ikinci bap: Sultan Seyyid Hazretlerinin Rağid cadıyı öldürüp kırk padişahın kızını kurtarıp Müslüman kılması.</p>	Onyedinci Bölüm Seyyid Battal Gazi'nin Ra'ıd Câzû ile mâcerâsıdır.
<p>Yirmi üçüncü bap: Sultan Seyyid Hazretinin Havâricleri kırmaması.</p>	Onsekizinci Bölüm: Seyyid'in Havâricler ile ceng ve re'isleri Hakem mel'unu katlettiğini bildirir.
<p>Yirmi dördüncü bap: Tamus sultanın sihirbaz perilerden korkup Sultan Seyyid Hazretlerini çağırması. Seyyid Hazretlerinin o sihirbazları öldürüp gelmesi.</p>	<u>Bu metinde yer almamaktadır.</u>
<p>Yirmi beşinci bap: Seyyid Hazretlerinin İskender adlı oğlunun beş yaşında kaybolup on beş yaşına geldiğinde bulunması.</p>	<u>Bu metinde yer almamaktadır.</u>
<p>Yirmi altıncı bap: Seyyid Hazretlerinin ömrünün sonlarında yaptığı savaş, cümle yarenleri ile vedalaşmasının beyanıdır.</p>	Ondokuzuncu Bölüm Seyyid Battal Gazi şehid olmuştur.
<p>Yirmi yedinci bap: Sultan Seyyid Hazretleri Eskendir isimli uğulunun Dalfruzdi</p>	<u>Bu metinde yer almamaktadır.</u>

<p><i>öltirgeni, Ayn el-Kütrğa padişa bolğanı.</i> Yirmi altıncı bap: Sultan Seyyid Hazretlerinin İskender adlı oğlunun Dilefraz'ı öldürmesi, Ayn-el Kazir'e padişah olması.</p>	
<p><i>Jıyırma cetinşi bap: Şahzada Eskendir ilen Muhammedtin padişahın tastap adamzatka kelip atasının öşin alğanı.</i> Yirmi yedinci bap: Şehzade İskender ile Muhammed'in padişahlığı bırakıp insanlara gelip babasının öcünü alması.</p>	<p><u>Bu metinde yer almamaktadır.</u></p>

*Anadolu metni olarak Necati Demir ve M. Dursun Erdem'in yayınladıkları Battalnâme esas alınmıştır (2006).